

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН: СУБ'ЄКТИ ГЕНДЕРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

В статті розглядаються основні аспекти демократично гендерної політики, систематизовано досвід Скандинавських країн і визначено суб'єктів гендерних перетворень.

Ключові слова: гендер, гендерна політика, гендерна рівність

Шлях до демократії – це рівність у можливостях вибору сфер діяльності та самореалізації всіх членів суспільства. Рівень розвитку гендерної рівності впливає на такі демократичні норми, як рівність можливостей чоловіків і жінок, їх представництво в органах державної влади, політичну участь, спільну відповідальність за подальший розвиток суспільства.

Звіт Фонду ООН для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ) «Прогрес жінок світу 2008/2009. Гендер і підзвітність», нещодавно презентований в Україні, аналізує виконання зобов'язань урядів країн-членів ООН, згідно Декларації тисячоліття і Цілей розвитку тисячоліття, зокрема, Цілі 3: «Сприяння рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок». ЮНІФЕМ структурує країни на 7 регіональних груп, Скандинавські країни відносяться до регіональної групи: «Розвинені країни». Згідно Звіту Фонду ООН для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ) «Прогрес жінок світу 2008/2009. Гендер і підзвітність» відсоток жінок на керівних посадах у 2008 році складав 58% у Фінляндії, 56% у Норвегії, 47% у Швеції, коли вітчизняний показник 4%. Показники представництва жінок у національних парламентах показують таку статистику: 42% у Фінляндії, 36% у Норвегії, 47% у Швеції, вітчизняний показник 8% [10,138].

Тому ми ставимо мету – проаналізувати та систематизувати досвід Швеції, Норвегії та Фінляндії, визначити основні суб'єкти гендерних перетворень та окреслити перспективи і ефективні тактичні кроки для вітчизняної політичної практики.

У дослідженні проблеми гендерних перетворень Скандинавських країн ми опирались на праці таких вітчизняних вчених, як Т.Мельник [4], Т.Марценюк [3], І.Кресіної, О.Ярош [11], російських Н.Степанової, О.Кочкіної [8], Н.Шведової [9], публікації у журналі «Я» [6], висновки аналітичних звітів міжнародних інституцій [2;10]. Використано матеріали аналітичного дослідження О.Ярош і А.Уімет «Гендерний аналіз виборчого законодавства України: міжнародний та вітчизняний погляд», проведеного за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні у 2008 році [12].

Країни Скандинавії – це країни з високим рівнем людського потенціалу. Рейтинг ІРЛП (індекс розвитку людського потенціалу) включає в себе критерій політична участь жінок. На сьогодні цей індекс став вагомим показником розвитку людського потенціалу. Розрахунок ІЛР складається з п'яти індексів, два з яких визначають ступінь нерівності між статусом жінок

і чоловіків Це індекс розвитку з урахуванням гендерного фактора або індекс гендерного розвитку (ІГР). Підвищення якості управління, згідно з даними ООН за 2000-2005 рр., найкращі показники у сфері людського розвитку (тривалість життя, доступ до інформації, охорону здоров'я, систему соціального страхування) мали Скандинавські країни. Згідно доповіді ООН про розвиток людини за 2006 рік Норвегія посідає 1 місце, Швеція – 5 місце, Фінляндія – 11 місце (див. Таблицю 1).

У доповіді Всесвітнього економічного форуму 8 листопада 2007 року оприлюднений глобальний рейтинг гендерної рівності 128 країн світу. Лідерство в рейтингу, як і минулого року, зберігають Швеція, Норвегія та Фінляндія. Серед країн СНД найвищу позицію займає Молдова – 21-ше місце. Далі йдуть Білорусь – 23-тє місце, Казахстан – 32-ге, Узбекистан – 41-ше, Росія – 45-те. У 2007 році Україна перемістилася в Глобальному рейтингу гендерної рівності на 57-ме з 48-го місця, яке вона займала у 2006 р. Даний показник виводиться на основі чотирьох основних критеріїв: економічної участі та можливостей (рівень зарплати, рівень зайнятості та можливості доступу до висококваліфікованої праці); рівень освіти (доступу до основної та вищої освіти); політичні повноваження (представництво у владних структурах) та здоров'я і тривалість життя (оцінка тривалості життя та чисельне співвідношення населення за статтю).

Таблиця 1

**Політична участь жінок
(рейтинг країни за ІРЛП) [1,380]**

№ рейтингу країни ІРЛП	Активне виборче право	Пасивне виборче право	Рік першого обрання жінок у парламент	Жінки в уряді на рівні міністерств (2005 рік)
1. Норвегія	1913	1907, 1913	1911	44,4 %
5. Швеція	1919, 1921	1919, 1921	1921	52,4%
11. Фінляндія	1906	1906	1907	47,1

Шлях до гендерної рівності проклав у Скандинавських країнах жіночий рух, який у Норвегії, Швеції і Фінляндії багатий традиціями і реформами з інтегрування жінок у суспільство, які там були проведені там раніше, ніж в інших країнах. Фінські жінки першими отримали активне і пасивне виборче право. В червні 1906 року російський імператор Микола II підписав указ, за яким у Фінляндії створилась демократична парламентська система з правом голосу. До муніципальних виборів фінські жінки допускались з 1917 року. У результаті парламентських виборів 1907 року депутатами стали 19 жінок (10% всіх депутатів). 9 з них представляли соціал-демократичну партію Фінляндії, 10 – партії середнього класу. Норвезькі жінки отримали право голосу в 1913 року – четвертими в світі, слідом за Новою Зеландією,

Австралією та Фінляндією. Шведські жінки були допущені до виборчих урн в 1919 році. [8,205].

Важливу роль у процесі політичної мобілізації жінок в Скандинавських країнах відіграли політичні партії, які знаходились у центрі суспільно-політичного життя цих країн. Саме політичні партії під тиском своїх активних членів-жінок включили сформульовані ними програмні вимоги в маніфести і зробили їх офіційною партійною політикою. Вони ж прийняли певні системи гарантій проведення в життя принципу гендерної рівності.

В цих країнах, які мали структуровану партійно-політичну структуру і стійкі виборчі системи не виникли окремі жіночі партії. Спробу створити жіночу партію зробили у Фінляндії, але оскільки протягом двох парламентських виборів не вдалось отримати жодного депутатського мандата, вона була розпущена.

Політична енергія була спрямована в русло вже існуючих партій, а в організаційному плані вона прийняла форму жіночих партійних секцій. Наявність жіночих секцій стало невід'ємною складовою частиною політичної культури Скандинавських країн, причому особливого впливу вони досягли у Швеції і Фінляндії.

Часто жіночі секції в тій чи іншій формі створювались у політичних партіях зразу ж після надання жінкам права голоса. Федерація жінок-працівниць Фінляндії виникла в 1900 році, ще до отримання фінськими жінками виборчого права. В 1979 році вона перетворилась в організацію Соціал-демократичні жінки Фінляндії. Їх чисельність складає 20 тисяч. У Швеції Національна федерація соціал-демократичних жінок була створена в 1920 році. Їх відносини із керівництвом партії не завжди були спокійні. Коли вона висували вимоги щодо збільшення допомоги по догляду за дітьми, розвитку оборонної сфери без ядерної зброї, надання відпуски по догляду за дітьми батьку. Особливо великий вплив жіночої секції СДП було в 70-90-і роки минулого століття.

Створення жіночих секцій не завжди отримувало розуміння і підтримку зі сторони партійних лідерів-чоловіків. У Фінляндії із-за сильного чоловічого спротиву в аграрній партії (пізніше перейменовану у партію центру) вдалось створити жіночу секцію лише після Другої Світової війни.

Соціал-демократичні партії з їх ідеалами рівності і соціальної справедливості довгий час знаходились при владі у Скандинавських країнах і відіграли велику роль у створенні держави загального добробуту, а значить створили соціально-економічні умови для успішного просування до гендерної рівності.

Саме ліві партії найбільш часто виступали із різного роду позитивними ініціативами на користь жінок. Але центристські і праві теж не стояли осторонь від процесу широкого поширення ідей гендерної рівності. Необхідність завойовувати голоси жінок заставляла їх конкурувати із соціал-демократичними і лівими партіями у створенні позитивного іміджу жінки-політики. Цим партіям вдалось створити дуже сильні жіночі секції. У Швеції партія центру мала у 80-х роках саму велику жіночу секцію чисельністю

75 000. У Фінляндії жіноча секція партії центру претендувала у кінці 90-х на 90 тисяч членів. У Норвегії перша в історії країни жінка-лідер партії була вибрана в 1975 році лібералами, а у 1981 році жінка стала на чолі Соціал-демократичної партії.

До початку 70-х років політичні партії Скандинавських країн, як і інших країн Європи залишались «чоловічими» за складом. Жінки мали меншість і були слабо представлені серед їх керівників. Тому жіночі партійні секції були тими центрами, де жінки могли само ідентифікуватися і сформулювати програму своїх вимог.

Мета жіночих партійних секцій була в тому, щоб завойовувати нових прихильників і членів з жіночого середовища для своїх партій. Жіночі партійні секції в соціал-демократичних партіях Швеції і Фінляндії відіграли велику роль у забезпеченні цим партіям електоральної підтримки жінок.

У останні десятиліття ХХ століття жіночі секції вийшли за межі лише електоральної ролі і прийняли активну участь у кампанії за рівні права жінок. Вони стали своєрідною школою політичного жіночого лідерства. Саме звідти починалась кар'єра багатьох сучасних членів парламенту, міністрів, членів державних органів влади. Згідно опитування, у Швеції 40% жінок-депутатів рікстагу використовували жіночі партійні секції для свого політичного просування. Більше половини жінок, які стали відігравати активну роль у партіях в цілому мали досвід роботи у жіночих партійних секціях.

Визнаним у світовій практиці методом досягнення гендерної рівності у політичній сфері є гендерне квотування. Воно виступає як позитивна дискримінація та забезпечує демократичний принцип формування парламенту як представницького органу всього населення, всіх його етнічних, соціальних, культурних та інших груп. Прихильниками гендерних квот висувається аргумент, що цей механізм треба розглядати як тимчасовий, перехідний засіб для підготовки громадської думки щодо усвідомлення необхідності ширшого представництва жінок. Термін «квота» застосовується у правничій і політологічній літературі як виборчий метр, коефіцієнт і визначається як найменша кількість голосів, що необхідна для одного депутатського місця в даному виборчому окрузі [7,32]. Можна використовувати цей термін і для резервування мінімуму місць у партійних списках чи парламенті для певної соціальної групи населення. Це можна робити для регіональних представників у партійних списках, для молоді, державної служби, етнічних і релігійних груп і, в тому числі, гендерні квоти.

Російська дослідниця Шведова Н.А. наводить приклади позитиву впровадження гендерних квот. У країнах із забезпеченням високого представництва жінок на всіх рівнях прийняття владних рішень більше уваги наділяється сімейному законодавству, поліпшується становище дітей, найбільш незахищених груп населення, гуманізується державна політика загалом [9,182].

Прослідковується певна закономірність, що «гендерні квоти» у політичній сфері фактично є «квотами для жінок». Це не є суперечністю, оскільки для більшості країн світу залишається гострою проблема

забезпечення більш ширшого представництва жінок у органах влади. «Критична маса» представництва у парламенті – визнаний міжнародною практикою рівень, який становить не менше 30% представників кожної статі. Вона дає можливість долати гендерну асиметрію, впливати на формування та прийняття рішень, бо саме 30% прихильників певної ідеї може змінити ситуацію у будь-якому колективі на свою користь. Якщо третина колективу «за» певне рішення, інша – «проти», то так зване «болото» або ті, хто не визначився, може схилити на свою користь одна із цих груп.

Саме Скандинавські країни мають успішний досвід по впровадженню гендерних квот. Не одразу ідея запровадження квотування мала позитивне сприйняття громадськості. Їх противники стверджували, що введення квот призведе до зниження професійного рівня політиків, якість яких буде визначатися не професійністю, а статтю. Однак, енергійна роз'яснювальна кампанія зі сторони жіночого руху сприяла більш глибокому розумінню масштабів і характеру дискримінації за ознакою статі, а також необхідністю її ліквідації в інтересах всього суспільства з допомогою позитивної дискримінації.

Стимул розвивати розширення участі жінок у всіх сферах життя суспільства і запровадження квотування сприяло прийняття законів з рівних прав і можливостей.

Таблиця 2

**Хронологія прийняття законів з рівних прав і можливостей
у Скандинавських країнах**

Рік прийняття закону	Країна	Назва закону
1978	Норвегія	Закон про гендерну рівність
1979	Швеція	Закон про гендерну рівність
1986	Фінляндія	Закон про рівність між статями

Гендерні норми політичної присутності широко розповсюджені у скандинавському регіоні. У Швеції в 1979 році жінки п'яти великих партій – соціал-демократичної, партії центру, комуністичної, ліберальної та консервативної об'єдналися, щоб вимагати від керівництва збільшення політичного представництва. Їх ініціатива призвела до результату. Всі партії визнали принцип, згідно якого у внутріпартійних списках кандидатів на муніципальні, регіональні і національні рівні представництво кожної статі має бути не менше 40% і не більше 60%. Цей принцип виявився дієвим, хоча не носив обов'язкової норми. У 80-і роки роль жінок у керівництві партій посилювалась.

Що стосується гендерних квот в обов'язковій формі, то відношення до них в різних країнах Скандинавії різне. Найбільше поширення вони отримали у Норвегії. Там квоти давно і успішно застосовуються політичними партіями як при внутрішньопартійних виборах і призначеннях, так і при просуванні кандидатів до парламенту. Соціалістична ліва партія застосовує квотування з 70-х років, лейбористська – с середини 80-х. Партія центру і християнсько-демократична партії прийняли квоти в 1993 році. І лише консервативна

партія Норвегії і партія прогресу до останнього часу не використовували квоти ні в якій формі.

Ситуація в Швеції розвивалась по іншому сценарію, ніж у Норвегії. Там принцип квот у внутрішньопартійній політиці був прийнятий партією Зелених в 1983 році. В 1990 році його підтримала також ліва партія, яка об'єднала комуністичну партію і ліву партію комуністів. Соціал-демократична партія Швеції прийняла квотування в 1993 році. Ліберальна, християнсько-демократична, партія центру не підтримують квотування у своїй політиці.

Але інститут квотування розвивається. Наприклад, широке розповсюдження отримало так зване «м'яке квотування», що передбачає обов'язкову участь у конкурсі на одне місце представників двох статей. У Швеції «м'яке квотування» є обов'язковим у конкурсах на керівні посади не тільки в політичних, а й у бізнесових структурах.

У Фінляндії квоти у внутрішньопартійній формі були підтримані в 90-і роки лише трьома політичними партіями – Альянсом лівого крила, Лігою зелених в 1993 році і соціал-демократичною партією в 1996 році.

Таблиця 3

Представництво жінок в парламентах країн Європи, 2006 р. [1,3]

	Представництво жінок в однопалатних парламентах (нижніх палатах двопалатних парламентів), %	Представництво жінок у верхніх палатах двопалатних парламентів, %	Представництво в обох палатах, %
Скандинавські країни	40	-	40
Країни ОБСЄ (включно із скандинавським и країнами)	19	16,3	18,4
Країни ОБСЄ без скандинавських країн	16,9	16,3	16,8

Успішне утвердження гендерної рівності в Скандинавських країнах пов'язано з тим, що держави в цих країнах розглядають гендерну проблему як найважливішу проблему всього суспільства. Поєднання динамічної ринкової економіки і державного регулювання соціальної сфери дозволило створити хорошу матеріальну базу для покращання соціально-економічного становища як жінок, так і чоловіків.

Ще один механізм впровадження гендерної рівності – це інститут омбудсмена з рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Багато країн пішли шляхом запровадження посади омбудсмена з рівних прав і можливостей після прийняття «гендерних» законів для посилення контролю і відповідальності у суспільстві. У Швеції посада омбудсмена юстиції вперше

була введена ще у XIX столітті і до кінця XX у країні було запроваджено посади 5 омбудсменів: з рівності статей, з етнічної рівноправності, з прав споживачів, з прав дітей, з прав неповносправних. Посада уповноваженого Риксдагу з рівності статей введена з 1980 року. Він обирається на 4 роки. Омбудсмен щороку звітує перед парламентом про стан юридичної забезпеченості рівних прав і можливостей в країні, про свою роботу по захисту прав жінок і чоловіків. У Норвегії діє посада омбудсмена з питань рівності жінок і чоловіків та Апеляційна комісія з рівноправності, завдання яких сприяти виконанню Закону, розгляд скарг з питань дискримінації за статтю тощо.

Таблиця 4

Хронологія запровадження інституту омбудсмена з рівних прав і можливостей жінок та чоловіків [4,77]

Назва країни	Рік
Норвегія	1978
Швеція	1980
Фінляндія	1987

Країни з давніми демократичними традиціями розуміють, що зрушення у сфері гендерних перетворень і норми закону працюють краще при запровадженні окремої інституції, як то, омбудсмена з гендерної рівноправності.

Вивчення досвіду гендерної політики Скандинавських країн дає можливість зробити наступні висновки:

- політичними суб'єктами гендерних перетворень у Скандинавських країнах виступають: держава, політичні партії, громадські організації, ЗМІ, органи місцевого самоврядування, судова система.
- зрушення гендерної ситуації в Скандинавських країнах відбулися під впливом потужного солідаризованого жіночого руху;
- ефективним засобом досягнення гендерної рівності було запровадження інституту гендерного квотування;
- створення жіночих секцій у політичних партіях стало невід'ємною складовою частиною політичної культури Скандинавських країн;
- у Швеції, Норвегії, Фінляндії напрацьований системний механізм впровадження гендерної рівності у всі сфери суспільства.

1. Вибори у Європейському Союзі. - К, 2007.- Розділ 4. -199 с.-С.3. Доклад о развитии человека 2006 / Пер. с англ.- М.: Изд-во «Весь мир», 2006.-140 с.-С.380.
2. Доклад о развитии человека за 2001 год. Использование новых технологий в интересах развития человека. - Нью-Йорк: Оксфорд юниверсити Пресс, 2001.-264 с.
3. Марценюк Т. Жінки Фінляндії: шлях до гендерної рівності // Я.-2006.- №3 (15).- С.30-32.
4. Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. - К.: Логос, 2004.-320 с.-С.77-78.
5. Становище жінок у Фінляндії. – Посольство Фінляндії в Україні, Жіночий консорціум України, НУО «Жіночі перспективи.-К.: СП «Інтертехнодрук».- 22 с.
6. Становище жінок в Норвегії // Я.-2006.-№3 (15).- С.24-28.
7. Рябов С.Г. Політичні вибори: Навчальний посібник. – Київ: ТанDEM, 1998.-96

с.-С.32. **8.** Степанова Н. Политика гендерного равенства в Скандинавских странах // Гендерная реконструкция политических систем (под редакцией Н.Степановой, Е.Кочкиной).-Санкт-Петербург: ИПИ-2005.-990 с.– С.205. **9.** Шведова Н.А. Дочери или падчерицы России? // Полис.-2000.-№2.-С.182-194. **10.** Звіт Фонду ООН для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ). Прогрес жінок світу 2008/2009. Гендер і підзвітність. Алмати: Регіональний офіс ЮНІФЕМ, 2009.-152 с. **11.** Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: Монографія / Кол. Авт.; За заг. Ред. Н.М.Оніщенко, Н.М.Пархоменко. К.: ТОВ» Видавництво «Юридична думка», 2007. – 372 с.- С.178-219. **12.** О.Ярош, А.Уімет. Гендерний аналіз виборчого законодавства України: міжнародний та національний погляд. – Київ: ОБСЄ, 2008. – 151 с.

Т. М. Ляшенко

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Останні досягнення і соціально-економічні успіхи країн Центральної Азії, що отримали незалежність з розпадом СРСР ґрунтуються на багатьох чинниках, серед яких, у першу чергу, проведення ефективних економічних реформ, становлення середнього класу і формування зрілого суспільства.

Ключові слова: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, модернізація, політичні інститути

Після розпаду СРСР на території Центральної Азії в межах кордонів колишніх союзних республік утворилося п'ять суверенних держав – Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан. Жодна з них самостійно в такому адміністративному вигляді ніколи не існувала. Регіон являв собою безліч локальних областей абсолютно не співпадаючих ні з політичними, ні, тим більше, з етнічними кордонами сучасних республік.

На відміну від інших країн СНД, країни центральноазійського регіону мають досить специфічну ознаку трансформаційного процесу. Поряд з інституціоналізацією демократичних державно-правових та політичних форм відбувається певна ісламізація суспільства, що отримала сьогодні “друге дихання”. За останні роки всі без виключення країни Центральної Азії зазнали змін у трансформації політичної системи. Характерною рисою цього процесу є кроки до побудови парламентських республік. Такий перехід, враховуючи особливості східної ментальності з наголосом на уособлення влади, є непростим кроком на шляху до демократії в цілому.

Посилення ролі парламенту в Казахстані розпочався з 2007 р. 18 травня 2007 р. Парламент Казахстану на спільному засіданні розглянув і проголосував за внесення поправок до Основного закону, а президент Н.Назарбаєв підписав Закон «Про внесення змін і доповнень до Конституції Республіки Казахстан». Крім того, Глава держави підписав ряд відповідних законів: «про Уряд», «Про Президента», «Про вибори в Республіці Казахстан», «Про Парламент і статус його депутатів».